

JAN FORSMAN

Cavendishistä, Moresta, kirjeistä ja filosofiasta

Elina Halttunen-Riikonen teki *niin & näin* 1/16:ssa tärkeän työn kääntäessään kaksi Margaret Cavendishin (1623–1673) kirjettä suomeksi¹. Cavendish oli neuvokas itseoppinut ajattelija, joka omassa kirjeenvaihdossaan käsitteli useita 1600-lukulaisessa tieteessä ja filosofiassa pinnalla olleita kysymyksiä. Cavendish ei jäänyt aikansa debattien reunamille tai ulkopuolelle. Hän ei esimerkiksi eläinten älykkyydestä kirjoittaessaan ollut ainoa, joka puolusti eläinten kykyä ajatteluun.² Toisinaan naisfilosofien ulosjääntiä filosofian historian kaanonista on perusteltu ajatuksella, että naisten harjoittama filosofia tapahtui jossain miehisen filosofian ulkopuolella ja käsitteli eri asioita. Asettamalla Cavendishin kirjeenvaihdon 1600-luvun filosofian kontekstiin huomaamme, kuinka keinotekoinen tällainen erottelu on.

Henry More ja Margaret Cavendish

Henry More (1614–1687) oli englantilainen filosofi ja teologi, jonka dualistisessa luontonäkemyksessä sielun kuolemattomuus oli tärkeässä osassa. Hän syntyi Granthamissa, Lincolnshiressa ja koulutettiin Christ's Collegessa Cambridgessä, missä opiskellessaan kiinnostui uusplatonistisista teemoista³. Parhaiten More tunnetaan Cambridgen platonistien edustajana. 1600-luvun puolivälin tienoilla Cambridgen yliopistossa vaikuttaneen, erityisesti Plotinoksen näkemyksiin viitanneen ajattelijaryhmän tunnetuimpia edustajia oli Moren lisäksi samoin Christ's Collegessa vaikuttanut Ralph Cudworth (1617–1688)⁴. More yhdisteli oman aikansa mekanistista filosofiaa, johon otti innoitteita muun muassa Descartesilta, ja platonistista käsitystä maailmansielusta. Hän kehitti näkemyksen luonnon sielusta, joka toimii Jumalan ja luodun todellisuuden 'väliaineena'. Näkemys mahdollisti niiden fysikaalisten ilmiöiden selityksen, joihin puhdas mekaniikka ei riittänyt.⁵

Kirjeenvaihdossaan Cavendish käsittelee muun muassa Moren näkemyksiä Jumalan olemassaolon todistamisesta sekä Jumalan idean tuntemisesta. Cavendish kyseenalaistaa tarpeen todistaa Jumalan olemassaolo, jos kerran kaikki (ihmiset ja muut olennot) sen tuntevat.⁶ Lisäksi hän kritisoi Moren käsitystä siitä, että ihmisillä on idea Jumalasta: kuinka äärellisellä mielellä voi olla äärettömästä Jumalasta?⁷

Myöhemmissä kirjeissään Cavendish käsittelee myös Moren argumentteja materian passiivisuudesta ja siitä, että liike ei ole luonnon perusperiaate. Argumentit olivatkin suoraan hänen oman materialistisen käsityksensä vastaisia.⁸ Näissä kommentteissa kaikuu vahvasti elävän filosofian keskustelu, sillä varsinkin kommentit liikkeestä luonnon periaatteena More lisäsi oman teoksensa toisen painoksen loppuun vastauksena yleisimpiin vastaväitteisiin⁹. Vastaavasti keskustelu Jumalan olemassaolosta sekä erityisesti tämän ideasta eli kiivaana sen aikaisessa filosofiassa osittain Descartesin näkemysten vauhdittamana. Cavendish ei toki esittänyt materialistista kritiikkiään ranskalaista filosofia vastaan, mutta siihen sisältyy myös piikki Descartesin suuntaan.¹⁰

Cavendish vastaa kirjeissään etenkin Moren teoksiin *An Antidote Against Atheism* (1653, laajennettu toinen painos 1655) sekä *The Immortality of the Soul* (1659). Kumpikin näistä teoksista ilmestyi Descartesin kuoleman (1650) jälkeen, mutta ranskalaisen vaikutus huokuu yhä sekä Moren kirjoituksissa että Cavendishin vastaväitteissä vähintään Moren kannattaman ja Cavendishin materialistina vastustaman mekanistis-dualistisen kontekstin taustalla. More myös opetti kartesiolaisuutta Cambridgessä kiinnostuneille¹¹. Näiden kiinnostuneiden joukkoon kuului myös tuon ajan toinen suuri naisfilosofi, Anne Conway¹². Cavendishin, Descartesin ja Moren yhteys ilmenee kuitenkin myös yllättävämmissä paikoissa. Cavendishin käymä keskustelu Descartesin eläinnäkemyksistä näet toistaa samoja ajatuksia ja vastaväitteitä kuin aikaisempi Moren ja Descartesin välinen kirjeenvaihto samasta aiheesta.

More ja Descartes eläimistä

More ja Descartes kävivät jälkimmäisen viimeisinä elinvuosina kiihkeää kirjeenvaihtoa, jossa he käsittelivät muun muassa sielun kuolemattomuutta. Tämä kirjeenvaihto ilmeisesti innoittikin Morea kirjoittamaan teoksen *The Immortality of the Soul*. Jälkipolville kirjeenvaihdon kiehtovin anti on silti keskustelu eläinten älykkyydestä, sillä ajatustenvaihtoon sisältyvät Descartesin selvimmät ja sisällökkäimmät kannat eläimiin. Kirjeessään 11.12.1648 More oli puolustanut eläinten 'sisäistä tajuamista' esimerkkeinään kettujen ja koirien viekkaus¹³. Osa Moren argumenteista sivuaakin samoja aiheita, joita Cavendish myöhemmin

”Margaret Cavendish liittyi kritiikillään vahvasti jo olemassa olevaan keskusteluun eläinten kyvystä ajatella.”

omissa vastaväitteissään käsittelee¹⁴. Vastauksessaan 5.2.1649 Descartes huomauttaa, että koirien ja kettujen näennäisen nokkeluuden voi selittää silkalla ruumiin mekaniikalla – ei siis voida todistaa, että niillä olisi ajatteleva sielu. Puhetaito nousee jälleen esiin yhtenä Descartesin tärkeimmistä argumenteista eläinten sielullisuutta vastaan.¹⁵

Cavendish luultavasti tiesi Descartesin eläinkäsitteistä. Vaikka suoraa kirjeenvaihtoa ei tunneta Cavendishin ja Descartesin tai edes Cavendishin ja Moren välillä, Descartes oli käynyt vuonna 1646 kirjeenvaihtoa Cavendishin aviomiehen, Newcastleen markiisin William Cavendishin kanssa yhtenä aiheena jälleen eläinten kyky ajatella. Descartes joutui perustelevaan omaa käsitystään myös herra markiisin mielipidettä vastaan ja samalla kiistämään Montaignen ja Charronin eläinten ajattelua kannattavat näkemykset. Koska kirjeenvaihto oli 1600-luvulla hyvin julkista ja etenkin perheiden ja läheisten kesken jaettava, Margaret on todennäköisesti vähintään seurannut miesten keskustelua.¹⁶

Descartesin näkemys eläimistä luonnon kellopeleinä ei suinkaan lyönyt läpi aikalaisajattelussa vastustuksesta, ja Margaret Cavendish liittyi kritiikillään vahvasti jo olemassa olevaan keskusteluun eläinten kyvystä ajatella.

Elävää filosofiaa

1600-lukulainen filosofia saattaa näyttytyä meille kuolleen filosofiana; saatamme kuvitella uupumatomat nerot kirjoittamassa kammioissaan tutkielmia, joita vain harvat aikalaiset lukivat. Tämä näkemys johtuu osin nykykäsityksestä, että tiede korjaa itseään ja parantaa aina omia metodeitaan. Nykyaikaisen julkaisuja painottavan ja keskusteluihin pohjautuvan tiedeyhteisön rinnalla 1600-lukulainen tiede voi vaikuttaa umpinaiselta. Kun tiedeyhteisöstä on jäljellä enää summittainen, jopa puutteellinen kasa julkaisuja ja kirjallisia teoksia, kykymme suhtautua tuohon yhteisöön hämärtyy. Painettu teksti ei koskaan tunnu

samalla lailla elävältä kuin hyvinvoiva keskusteluyhteisö.¹⁷

Kuitenkin juuri eri ajattelijoiden välistä kirjeenvaihtoa lukemalla pystyy saavuttamaan palasen tuon aikaista elävää filosofista keskustelua. Varhaismodernin ajan kirjeet olivat toki hyvin julkisia ja siksi harkitumpia kuin nykyaikana, mikä taas vähentää niiden dialogisuutta kasvokkaiseen keskusteluun verrattuna. Silti ne kuvastavat hyvin tieteenekijöiden ja filosofien reaktioita itseään ja toisiaan kohtaan osoitettuun kritiikkiin ja elävöittävään filosofista keskustelua vähintään epäsuorasti. Osa tästä sananvaihdosta myös lainehti painettuihin tutkielmiin, kun kirjoittajat vastasivat heille kirjeitse esitettyihin vastaväitteisiin. Parhaimmillaan julkaistiin myös kyseiset vastaväitteet sekä kirjoittajan vastaukset niihin. Myös kirjeiden edelleen lähetys toisille vastaanottajille ja kiistakumppaneille oli yleistä, kuten myös itse kirjeenvaihtojen julkaiseminen.

Kirjeenvaihtoja on luettu erityisesti, kun on haluttu vakiinnuttaa naisfilosofien paikkaa kaanonissa. Monet naisfilosofit julkaisivat hyvin vähän tutkielmia; osa ei kirjoittanut pidempiä teoksia lainkaan. Jälkimmäisiin kuuluvat myös Cavendish sekä prinsessa Elisabeth, joiden filosofista ajattelua tunnetaan ainoastaan heidän kirjeenvaihtonsa välityksellä¹⁸. Cavendish kuitenkin eroaa muista aikansa tunnetuista naisfilosofeista, sillä häntä ei itseoppineena ja hyvin itsenäisenä ajattelijana pysty yhtä lailla yhdistämään oppilassuhteessa kehenkään toiseen suureen filosofiin, kuten Conwayn Moreen tai Elisabethin Descartesiin. Conwayn ja Elisabethin erottaminen miesfilosofien varjosta tutkimisen arvoiseksi filosofeiksi on luonnollisesti tärkeä ja arvokas projekti.¹⁹ Heidän ulossulkemisensa kaanonista on myös tiettyssä mielessä ymmärrettävämpää, jos heidät on koettu ”vain” seuraajiksi. Cavendishin kohdalla tähän tekosyyhyyn ei voi turvautua, ja hänen sivuuttamisensa vaikuttaa entistä mielivaltaisemmalta. Tästäkin syystä juuri Cavendishin tutkiminen saattaa mahdollistaa entistä eheämmän kuvan varhaismodernista tiedeyhteisöstä, jossa naisfilosofeilla on oikeutettu paikkansa²⁰.

Viitteet

- 1 Elina Halttunen-Riikonen, Suomentajan alkusanat & Margaret Cavendish, Mielestä ja ruumiista & ihmisen ja eläimen tolkusta. Kaksi filosofista kirjettä. *niin & näin* 2/16, 80–82.
- 2 Sama, 82.
- 3 Henry 2016.
- 4 Sarah Hutton, The Cambridge Platonists. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* 11.11.2013. Verkossa: plato.stanford.edu/entries/cambridge-platonists/
- 5 Henry 2016. Moren ja muiden Cambridgen platonistien maailmansieluajattelu oli varsin laajasti tunnettua, joskaan ei ilmeisesti kovin vaikutusvaltaista. Tämän voi huomata muun muassa siitä, että Descartesiakin vastaan esitettiin huomautuksia: mistä voi tietää, että juuri 'minä' ajattelen eikä minussa oleva maailmansielu (*anima mundi*). Ks. AT III, 403; CSMK, 192, viite 1. Myöhemmin Descartes teki selvän irtioton tällaisesta maailmansieluajattelusta kirjeenvaihdossaan Moren kanssa. AT V, 404; CSMK, 381.
- 6 PL 2.1.
- 7 PL 2.2.
- 8 PL 2.8. & 2.10.
- 9 Ks. More 1655, Appendix 1 & 11.
- 10 Lisää Cavendishin suhteesta Moreen, ks. esim. Sarah Hutton, Margaret Cavendish and Henry More. Teoksessa *A Princely Brave Woman. Essays on Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle*. Toim. Stephen Clucas. Ashgate, Farnham 2003, 185–198. Ks. myös Whitaker, Karen, *Mad Madge. The Extraordinary Life of Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle, the First Woman to Live by Her Pen*. Basic Books, New York 2002, 317–319 & Lisa Walters, *Margaret Cavendish. Gender Science and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge 2014, 112–113. Cavendishin suhteesta Moreen ja toiseen tuon ajan tunnettuun materialistiin, Thomas Hobbesiin (1588–1679), ks. Stewart Duncan, Debating Materialism. Cavendish, Hobbes, and More. *History of Philosophy Quarterly*. Vol. 29, No. 4. University of Illinois Press, Champaign 2012, 391–409.
- 11 Henry 2016. Moren kerrotaan myös kehittäneen termin 'kartesiolaisuus'.
- 12 Conwayn ainoa säilynyt teos on alun perin postuumisti ja anonymisti julkaistu *Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy* vuodelta 1690, jossa Conway asettuu muun muassa Morea, Descartesia, Hobbesia ja Spinozaa vastaan. Teoksessa Conway myös esittää ensimmäisenä käsityksen monadeista, millä oli myöhemmin suuri vaikutus Leibnizin ajatteluun. Ks. Sarah Hutton, Lady Anne Conway. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* 7.3.2014. Verkossa: plato.stanford.edu/entries/conway/ Conwayn ja Moren välisestä kirjeenvaihdosta, ks. erityisesti *The Conway Letters. The Correspondence of Anne, Viscountess Conway, Henry More, and their Friends, 1642–1684*. Toim. Marjorie Hope Nicholson & Sarah Hutton. Oxford University Press, New York 1992.
- 13 AT V, 244.
- 14 PL 1.35. Ks. myös Cavendishin kirje, *niin & näin* 2/16, 82.
- 15 AT V, 275–279; CSMK, 365–367; Teokset IV, 334–336. Descartesin näkemysistä eläimistä, ks. Jan Forsman, Potkiko Descartes koiria? Muutama sana kartesiolaisesta eläinkäsityksestä. *Paatos* 31.3.2016. Verkossa: paatos.fi/2016/03/31/potkiko-descartes-koiria-muutama-sana-kartesiolaisesta-eläinkäsityksesta/ Alun perin julkaistu vieraskynäkirjoituksena Suomen Eläinoikeuspuolueen verkkosivuilla 11.11.2015. Verkossa: eop.fi/fi/potkiko-descartes-koiria/
- 16 AT IV, 573–576; CSMK, 302–304; Teokset IV, 295–297. Voi myös spekuloida, josko Descartesille lähetettyjen kirjeiden takana olisivat olleet molemmat aviopuolisot. Lisää Margaret Cavendishista ja Descartesista, ks. esim. L. E. Semler, Margaret Cavendish's Early Engagement with Descartes and Hobbes. *Philosophical Revisitation and Poetic Selection. Intellectual History Review*. Vol. 22, No. 3, 2012, 327–353. Historiallisen kirjeenvaihdon julkisuudesta ja kirjeiden jakamisesta perheiden ja läheisten kesken, ks. erityisesti James Daybell, "I wold wyshe my doings might be ... secret" Privacy and the Social Practices or Reading Women's Letters in Sixteenth-Century England. Teoksessa *Women's Letters Across Europe, 1400–1700. Form and Persuasion*. Toim. Jane Couchman & Anne Crabb. Ashgate, Farnham 2005, 143–161.
- 17 Tämä kuolleen ja elävän keskustelun dikotomia tulee kaikkein voimakkaimmin esiin antiikin filosofian kohdalla.
- 18 Elisabethin kirjeenvaihdosta ks. erit. *The Correspondence Between Princess Elisabeth of Bohemia and René Descartes*. Toim. Lisa Shapiro. University of Chicago Press, Chicago & London 2007. Kirjeenvaihto Descartesin kanssa on myös suomennettu, ks. Teokset IV, 145–278.
- 19 Elisabethin kohdalla tässä ollaankin jo lähes onnistuttu. Ks. erityisesti Lisa Shapiro, Princess Elisabeth and Descartes. The Union of Soul and Body and the Practice of Philosophy. *British Journal for the History of Philosophy*. Vol. 7, No. 3, 1999, 503–520. Ks. myös Lilli Alanen, Descartes and Elisabet. A Philosophical Dialogue? Teoksessa *Feminist Reflections on the History of Philosophy*. Toim. Lilli Alanen & Charlotte Witt. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 2005, 193–219. Alun perin julkaistu suomeksi teoksessa *Spiritus Animalis. Kirjoituksia Filosofian historiasta*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter & Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Helsinki 2003, 180–196.
- 20 Naisfilosofista ja heidän paikastaan varhaismodernissa filosofiassa, ks. Lisa Shapiro, Some Thoughts on the Place of Women in Early Modern Philosophy. Teoksessa Alanen & Witt 2005, 219–250. Ks. myös Christia Mercer, Descartes' Debt to Teresa of Ávila, Or Why We Should Work on Women in the History of Philosophy. *Philosophical Studies*. Springer (ilmestyy).

Kirjallisuus

- Cavendish, Margaret, *The Philosophical Letters. Or Modest Opinions in Natural Philosophy*. s.é., London 1664. (=PL)
- Descartes, René, *Oeuvres de Descartes Vol. I–XII*. Toim. Charles Adam & Paul Tannery. Vrin/CNRS, Paris 1963–1967. (=AT)
- Descartes, René, *The Philosophical Writings of Descartes Vol. III. The Correspondance*. Toim. John Cottingham, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch & Anthony Kenny. Cambridge University Press, Cambridge 1993. (=CSMK)
- Descartes, René, *Teokset I–IV*. Toim. Tuomo Aho, Lilli Alanen, Sami Jansson, Timo Kaitaro, Jari Kaukua, Martina Reuter, Markku Roinila & Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Helsinki 2001–2005. (=Teokset)
- Conway, Anne, *The Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy*. Toim. Allison P. Coudert & Taylor Corse. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Henry, John, Henry More. Teoksessa Teoksessa *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Toim. Edward N. Zalta. *Plato. Stanford.Edu* 2016.
- More, Henry, *Antidote Against Atheism. Or an Appeal to the Natural Faculties of the Mind of Man, whether there be not a God* (1653). 2., laaj. p. Mordon, London 1655.
- More, Henry, *The Immortality of the Soul* (1659). Toim. A. Jacob. Kluwer, Dordrecht 1987.